

Kurtuluş Hoca'dan Türk İnsanı/Toplumunu, Sosyolojisini, Aydınını ve Siyasi Hayatını Yeniden Okumak

Re-reading the Turkish People/Society, Turkish Sociology, Intellectual and Political Life Through the Lens of Kurtuluş Hoca

Yıldız AKPOLAT
Atatürk Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
akyildiz@atauni.edu.tr

*Hocaya dört dörtlük hayat yoldaşlığı yaparak
entelektüel üretimleri için ona fırsat veren
Nazire hanıma minnetle...*

ÖZET

Kurtuluş Kayalı gibi oldukça velut ve geniş bir ilgi alanına sahip "eski zaman" hocalarını (ya da kültür adamlarını) yazabilmek, okuyabilmek, anlayabilmek zor iş. Bununla birlikte Ertürk'ün de belirttiği gibi hocanın, ele aldığı her konuyu, sosyolojik bir değerlendirmesi, onu bize daha yakın kılmaktadır (Ertürk; 1998; 58). Hocanın geniş okuma ve yazma alanı içinden kendi alanına ilişkin olanlar -Türk sosyolojisi, düşünüşü, aydını, toplumu- ve 1975-2010 arası yazdığı yazılarını topladığı eserleri ve İstanbul Sosyoloji Yıllık'larına yazdığı kitap bölümleri ile çalışmayı sınırladım.

Anahtar Kelimeler: Türk Sosyolojisi, Türk düşüncesi, Türk toplumu, Aydın

ABSTRACT

It is a hard task to write about, to read and to understand the "old-time" professors (or men of culture) who are quite prolific and have a wide range of interests such as Kurtuluş Kayalı. Nevertheless, as Ertürk also states, Kurtuluş hoca makes a sociological assessment of every subject he deals with, which makes him all the more interesting for us. I limited this study to those fields of Kurtuluş hoca that are related to my own fields of study such as Turkish sociology, thinking, intellectual and society as well as his Works in which he compiled his writings between 1975-2010 and the book chapters he wrote for the Sociology Annuals.

Keywords: Turkish Sociology, Turkish thinking, Turkish society, Intellectual

Giriş

Bu çalışmayı hazırlarken gene hocadan feyz aldım aslında İstanbul sosyolojinin çalışma biçimini benimsedim. Teorik yaklaşım değil verinin kendisinden yola çıkarak "anlamacı" bir şekilde empirik olanı ele aldım. Yaptığım sadece veriyi kategorilendirip sınıflandırmak ve hocanın yazdıklarından yola çıkarak hocanın perspektifinden Türk düşüncesini yeniden okumak ve verinin bana sunduğunu yorumlamak belki de

sosyolojinin kavramlarına tercüme etmek. Bir düşün insanını çalışmak öncelikle onun kaygılarını anlamakla mümkün bu yüzden hocanın temel kaygılarını belirlemeye çalıştım. Bu kaygılar temelde “özgünlük “ arayışı şeklinde tezahür etmektedir. Bu itibarla Kemal Tahir’e ve rahmetli Baykan Sezer hocama ayrı bir yer verdiği görülmektedir. Özellikle Baykan Sezer’in Türk sosyolojisinde getirmeye çalıştığı özgül açılıma karşı duyarlıdır (Kayalı, 2002a; 9-23) Ve her ikisi arasındaki fikrîsel bağı ifadelendirerek (Kayalı; 2003a, 9-12) Türk sosyolojisindeki yeni açılımı olumlamaktadır. Hoca batılı düşünce kalıpları ile düşünmeyen, güncel siyasetin ayartmalarından uzak kalabilen ve Türk somutundan yola çıkarak soyutlamalar yapanların izinde bu özellikleri taşımayanların ise karşısında oldukça eleştireldir.

Hocanın yayınlanmış çalışmaları içinde -benim ele aldığım konu itibarıyla- en bütünlüklü ve sistemli eseri doktora çalışması hocanın ontolojik, epistemolojik ve metodolojik yönelimini açıkça ifşa ettiği eser olarak dikkat çekmektedir. Bu eser hocanın Türk düşün ve siyasi tarihi içinde vazgeçilmez konusu olan askeri müdahaleler ile ilgilidir. Konu ile ilgili sair yazılarını ise beş farklı kitapta toplamıştır -gerisi de eminim yoldadır-. Hoca belirli bir konu hakkında bütünlüklü çalışma yapmaktan ziyade kendi hassasiyetleri itibarıyla olumlu ya da olumsuz önem atfettiği isimler ve eserlere yönelik kısa çalışmalar yapmayı tercih etmiştir. Bu nedenle pek çok yazısı pek çok dergi ve kitapta yer almıştır hoca bize bir iyilik yaparak bu yazılarını ara ara kitaplaştırmaktadır.

Çalışmada hocanın bilimsel yaklaşımını ele aldıktan sonra Türk toplumu, Türk sosyolojisi/sosyal bilimleri, Türk düşüncesi, Türk aydını hakkındaki görüşleri sınıflandırılarak yorumlanmaya gayret edilmiştir. Hocanın eleştirileri ve önerileri birlikte ele alınmıştır. Ne diyelim “Allah mahçup etmemiştir” umarım.

Kurtuluş Kayalı Hocanın Bilim Anlayışı

Hocanın bilimsel yaklaşımı derken kastedilen öncelikle gerçeği tanımlama biçimidir. Buna bağlı olarak bilgi ile özne arasındaki süreç ve bilginin elde edilme süreçleridir. Hocanın üslubu da ayrıca dikkat çekmektedir. Bir yanda sosyal bilimlerin en temel tartışmaları içinde ilerlerken bir yandan da konu/isim/eser seçimleri kendi kafasındaki soyutlamaların somut örnekleri babındadır. Hoca sanki kendi söylemek istediklerini söyleyenleri konuşturmaktadır.

Hoca; öznellik-nesnellik, somut-soyut, kavram-veri, etik- emik bakış, pozitivizm-anlamacılık, holistik-aksiyonel tartışma çiftleri arasında

salınırken her iki uç yaklaşımların ortasını aramaktadır. Her iki uç yaklaşımların avantaj ve dezavantajların farkındalığında bilimsel tutumunu belirlemenin kaygısındadır bir bilim insanı olarak. Handikaplara düşmemeye çalışarak ama bir şekilde de söz söylemek gereğinin bilince olarak “bitaraf olan bertaraf olur” gibi 60’lı 70li yılların oldukça zıtlaştırıcı siyasi ortamının belirleyiciliğinden kendini kaçırmak telaşı ile hocanın, düşüncesini ve yaklaşımı oluşturmanın gayretini bazen dervişçe bazen hırçın ya da alaycı bir biçimde izlemek “hasbi” bir insanı görmek benim için her daim büyük bir tecrübe olmuştur.

Hocanın metinlerinde ilk dikkati çeken hümaniter-anlamacı-emik bir bilimsel yaklaşımın bariz olduğudur. Hegel, Kant yazılarında adları geçmesi dahi dile gelmektedir. Örneğin, 60 müdahalesi ile ilgili aynı dönemde yapılan çalışmaların dönemin hakim görüşü altında yazılması noktasındaki hocanın serzenişi (Kayalı; 1994; 9) Hegel’in “Minevra’nın kuşu gece uçar” ifadesi ile belirttiği, bir olayın o anın “dünya görüşü” ile doğru bir şekilde değerlendirilemeyeceği olayın üzerinden belirli bir zaman geçmesi gerektiği, düşüncesi ile paralellik arz etmektedir. Batılı kavramlardan yola çıkarak somut gerçeği onun içine zorla sığdırmanın sakıncalarından bahsederken ya da güncel somut siyasete takılı kalmanın kısırlığından söz ederken ya da teorisyen ve verisiz tarih yapılamayacağını söylerken (Kayalı, 1994; 17) Kant’ın kavram-veri tamamlayıcılığını görmemek nerneyse imkânsız bir hal almaktadır. Ya da evrensel akıl gibi bir kavramın gerçekliğini onaylamak gerekmektedir. Belirli kaygıları taşıyanlar neticede aynı fikirleri üretmektedir zamansal farklılıkla. Hocanın bir de tekrarladığı “gerçekçi” değerlendirmeler ondaki tümevarımcı akıl yürütme tarzından yana bir anlayışa sahip olduğunu göstermektedir.

Hoca batılı kavramlarla Türkiye gerçeğinin kavranamayacağını söylerken veya bu kaygıyı dillendirirken kendi gerçekliğimize uygun soyutlamaların geliştirilmesi gereğini belirtmektedir. Kendi özgün gerçekliğimizi açıklayan teoriler bu gerçeğe uygun olmalıdır bu anlamda içkin olarak “evrensel” toplum teorilerinin olamayacağını da altını çizmektedir. Hoca sosyal bilimde matematiksel kesinliği reddederken (1994; 20) ve tarihselliği ve kültürü ve özgünlüğü vurgularken sosyal bilimlerle doğa bilimleri arasında ayırım yapmayan pozitivist epistemolojiden ziyade anlamacı epistemolojiye daha doğrusu Almanların Fransa’nın modernlik yolunda ilerlerken ve evrensellik bayrağını taşıırken kendi “özgünlükleri” ile var olma mücadelelerini bilimsel alana taşımalarının getirisi olan bir bilim anlayışına

sarılmaktadır. Geç modernleşmenin psikolojisi ve düşünme biçimi bu yoldaki tüm ülkelerin aydınlarında benzeri kaygıları doğurmaktadır: Güçlü olanın elinde nesneleşmeme kendi farklılığını vurgulama. İşte bu psikoloji evrenselliğin alt yapısından (ekonomi ve teknoloji) farklılığın üst yapısına (tarih ve kültür) gözleri çevirmektedir. Bu noktada batı-dışı bir Marksist gibi (Lukacs) düşünerek, az gelişmiş ülkelerde üst yapının belirleyiciliğinden söz etmektedir (1994; 20). Nitekim hoca, sınıfsal değil toplumsal “değer” alanının araştırılması gerektiğini, bildirmektedir. Bu ondaki “kültür” yönelimini verir.

Hocanın önerdiği Türk sosyal bilim anlayışı “yerel sosyal teoriler” ile mümkündür. Ona göre, tercümanlığa düşmeden, her yeni durum için yeni tavır ve yeni yöntem geliştirmelidir ki bu yol teoriyi “yerelleştirecek”tir (1994a; 35). Ona göre, evrensellik/yerellik tartışması doğu/batı çatışması tartışmaları ile anlamlıdır. Bu tartışmadan ne kültür sorunlarından uzaklaşmak bizi batıya karşı teslimiyetçi kılacaktır (2005; 71-73).

Her yeni durum için yeni tavır ve yeni yöntem anlayışı yunan kaynaklı batılı bilimin evrensel olanı yakalama temayülüne uygun değildir. Böyle bir “değişken” bilim anlayışı ancak bizim gibi İslam kültürü ile tanışık bir zihniyet için geçerli olabilir nitekim İslam’a göre bu dünyada her şey fanidir. Buna ek olarak bir de Türk kültürüne has “bu da geçer “ zihniyeti böylesi bir bilim anlayışının sınırlı kültürel zeminini desteklemektedir. Hoca kendisinin de bastığı toprağın farkındadır. Ona göre, İbn-i Haldun’un tarih anlayışı belirleyicidir. Yeni baştan başlamak çöküşten sonra Türk aydını için yeni bir heves olmaktadır (2005; 100).

Bununla birlikte teori ve veri tuzağına düşmeden ideal düşünür tipini Kemal Tahir’de örneklendirir. Sistematik düşünmek, belgelerin sınırlılığını bilmek ve kavramsal aktarımları tabulaştırmamak ideal Türk sosyal bilimcinin tavrı olmalıdır.

Hocanın anlamacı epistemoloji ile paralel aksiyonel ontolojik yaklaşıma kayması da tutarlılık arz etmektedir. Ona göre, toplumsal gelişmelerde bireyin rolü tahlil süreçlerine dâhil edilmelidir (1994; 21) bununla birlikte bir düşün adamını anlamak gerek çevresel gerek kişisel özellikleri ile de ilgilidir. Toplumsal gerçeklikte bireyin rolünü tanımak ontolojik olarak aksiyonelliğe kapı açtığı için paralel olarak da bu gerçeği incelerken bireyin kişiselliğine ya da psikolojik hallerine de yer vermek kaçınılmaz olmaktadır. Ona göre, subjektif niyetlerin nesnel

sonuçlarına dikkat edilmelidir (1994; 169-170). Bu söylem açıklıkla Weber'in sosyal bilim anlayışını çağrıştırmaktadır. İncelediğimiz eserlerde hocanın sıklıkla anı kitaplarına baş vurması hümaniter bilim anlayışı paralelinde bir içe bakış tekniğini kullandığını göstermektedir. Bu haseple hocanın bir ayağı aksiyonel-hümaniter-anlamacı-emik sosyal bilim anlayışına basmaktadır. Hocanın dialektik mantık içinde çalışmalarını ürettiğine dair veri onun sürekli zıtlıklar içinde tartışmasının yanı sıra açık ifşalara da kapı açmaktadır. Ona göre, sorunlar bütünleşme ve çatışma içinde ele alınmalıdır (1994, 22). Hoca pozitivist bilime olan mesafesini Tanpınar ile dile getirir. Tanpınar'a göre, canlı hayata ve insana cansız bir madde ve bir mühendis gibi değil bir kalp adamı olarak yaklaşmak gerekmektedir. Bunca Alman bilim etkisi kaçınılmaz biçimde idealist yaklaşıma da kapı açmaktadır. Nitekim Kayalı'ya göre, tarih; düşünen insanın zihniyetini anlayarak, anlaşılabilir (1994a; 99). Buna göre, tarih düşüncenin ürünüdür, diyebiliriz ki bu bizi idealizme götürür. Hatta Türkiye'nin tarihi "düşüncenin tarihi" olarak görülebilir (1994a; 99). Cemil Meriç'ten alıntılıyarak hoca, bir insanın ancak düşünceleri ve duyguları ile bilinebileceğini maddi olayların ancak kronoloji için bilgi olabileceğini, söyler.

Türkiye'de belirli bir dönem genellikle kullanılan Marksist ve yapısal-ışlevselci teorilerin tarih-dışı olduğu belirten Kayalı, bu teorilerin tüm toplumlar için batılı toplumu örnek aldıkları için yanlış olduğunu ifade eder (1994; 17-18). Toplumların kendi çözümlerinin kendi içinden çıkacağını söyleyerek, sosyal bilimlerin toplumların sorunları ile ilgili olduğunu ve bu sorunlara çözüm üreteceğini bu anlamda bilimin siyaset içre olduğuna gönderme yapmaktadır ancak bu siyaset asla "güncel" siyaset değildir.

"Hayali gerçekler gerçeğin bir bölümüdür " sözünü hocanın aktarması onun yeni bir açılım olan perspektivizm yönelimli olduğuna işaret etmektedir (1994; 21) Ki bu hayali gerçekler gerçek hakkında üretilen teorilerse eğer o gerçeğin inşasında da pay sahibi olmaları gerekir ki biz bu açıklama şemalarını üretebiliyoruz. Hoca da benzeri şekilde bu "hayali gerçeklerin" toplumsal temellerinin araştırılması gereğini vurgulamaktadır (1994; 22).

Tüm bu bilimsel yaklaşımlar neticede özgün olanın özgün tekniklerle araştırılması gereğini bildiren metodolojik bir yargı ile tutarlı bir cümle haline gelmektedir. Ona göre, batılı yöntemlerle yerli gerçekler araştırılmaz (1994; 23). Hoca kendi doktora çalışmasının batıcı ve tarih-dışı dediği sosyalist, İslamcı, pozitivist çalışmalardan farklı

olduğuna dikkat çekmektedir. Sorunu özgüllük ve yerlilik çerçevesinde ele aldığını, belirtir (1994; 23). Bu açıklama hocanın somut-reel gerçekten yola çıkarak soyutlamalar yapma yani tümevarımcı teoriler üretme tarzından kaynaklıdır. Ki bu tarz daha “gerçekçidir” yani gerçeğe daha uygundur. Hocada bir “sahicilik” duygusu ağır basmaktadır ki bu çoğu zaman “hasbi” olarak nitelediği kişilerin de sıfatıdır. Bu sahicilik duygusu batı-dışı aydınının “modern-yapay” değerler sistemine bir eleştirisi bir tepkisi olarak belirmektedir.

Türk Siyaseti/ Toplumu/İnsanı/Resmi Aydını

Hocanın Türkiye üzerine yazdıklarını bir somutta bir de düşünsel boyutta iki kısımda ele almak mümkün. Bu haseble Türkiye’nin somut boyutu itibariyle görüşleri bu kısımda ele alınacaktır. Bu yüzden farklı kavramların arasına slash işareti konulmuştur. Türk siyaseti hakkında görüşü kendi yetiştiği okulun (mülkiye) hocası Bahri Savcı’nın oldukça gelişkin bir siyaset sosyolojisi makalesindeki tespitini (bkz. Savcı, 1958) tekrarlamaktadır: Türk siyaseti halktan kopuk aydınların iktidar mücadelesidir (1994; 25).

Hoca batılı kuramlar bizi açıklayamaz derken, özellikle modernleşme kuramlarına göndermede bulunur buna göre, modernleşme kurumsal olarak farklılaşmaya yol açarken Osmanlı modernleşmesi ile toplumsal kurumlarda fonksiyonel farklılaşma olmamıştır ordu siyaset kurumuna müdahil olmuştur. Kayalı Türk toplumuna teorik gözlüklerle bakılmasının toplumu yanlış değerlendirmeye götürdüğüne işaret etmektedir. Buna göre, Türkiye’nin kentli toplum olarak kabul edilmesi Türk düşüncesinde iktisat ve siyaset kurumlarını öne çıkaran çalışmalara neden olmuştur (2000; 117). Kendimizi yanlış tanımlarsak yanlış yerlerde arayabiliriz çözümlerimizi.

Kayalı’ya göre, aydınının iktidar çatışmalarında kendilerine taban yaratma çabaları halkı siyaseti dâhil etmiştir (1994; 29) Coğrafyanın geleneği üzere siyasetten uzak halk aydınının çabası ile siyasete girince Türk halkı ülkeyi çeşitli çıkmazlardan sağduyusu ile kurtarmıştır (1994; 29). Kayalı’nın Kemal Tahir’den geçme “Türk halkına” yönelik olumlu düşünceleri vardır. Özellikle Kemal Tahir’in Yol Ayrımı adlı romanından alıntılar hocanın doktora tezinde dikkat çekmektedir. Hoca’nın bilim anlayışı gereği Türk toplumu ile ilgili çalışmalarda romana referans vermek kültürel boyutu ifşa ettiğinden oldukça önemlidir. Kayalı’nın Türk toplumuna ilişkin olumlu tavrı, siyasetin aydınının elinde oldukça toplumsal dönüşümün sağlanamayacağı, İdris Küçükömer’in deyimini ile

aydının halkın önünü kapadığı şeklindeki anlayışın bir devamı niteliğindedir. “Yapısal dönüşümün” önündeki engeller Türk aydını ve ordusudur. Burada yapısal dönüşüm, toplumsal değişime işaret etmektedir ancak bu değişimin batı hedefli olmaması itibariyle “modernleşme” denilmemektedir. Hocanın ilgisi somut olarak değişim sürecini kavramlaştırmak değil bu türlü kavramlaştırmalara dönük meta-analizler yapmaktır (örn. Kayalı; 2001; 133-143)

Kayalı için Türk toplumu ve insanına ilişkin değişiklikler yapılmak isteniyorsa öncelikle bu yapıların tarihsel ve kültürel özellikleri açığa çıkarılmalıdır (1994a; 24). Bu anlayış pozitivist sosyolojinin Fransa’da zuhurundaki temel kaygı ile paraleldir: Pozitivist toplumsal mühendislik Aydınlanmacı dışarıdan toplumsal müdahale değil. Benzeri bir eğilimi Mümtaz Turhan’da da izlemek mümkündür.

Hoca’nın Türk toplumunu, düşüncesini ya da değişimini anlarken modernleşmeci tarzda bir kopuş algısına karşı çıktığı değişimin ötesinde sürekliliklerin varlığının da görülmesi gereğini bildirmesi (1994; 31) onun yapısalcı bir yaklaşıma dahil olduğuna işaret etmektedir. Kayalı Osmanlı modernleşmesi konusunda bürokrasinin baş atlığı, burjuvanın gelişmemesi v.b konularda ortak görüşleri tekrarlamaktadır. Kayalı’nın bürokrasi ve ordunun “ittihatçılık” geleneğine bağlı olduğunu ve bunun ise bir tür tutuculukla belirdiğini söylemesi klasik-statükocu söylemin ötesinde olduğunu göstermektedir.

Kayalı’nın Türk toplumunu ve siyasetini dolayısı ile ele aldığı askeri müdahaleyi değerlendiriş biçimi batılı kuramların açıklama şemalarından farklı olarak içkin-geleneksel tutumlardan referanslıdır. Ona göre hem modernleşmeci hem de sosyalist yorumlar sığdır. Kendi gerçeğimizi kendimizden yola çıkarak açıklamalıyız. Hocanın Türk siyasetinin temel taraflarını ele alış biçimi İdris Küçükömer’in Düzenin Yabancılaşması adlı eserinden kaynaklıdır. Bu itibarla ikinci grup daha demokrattır birinci grup ise daha despotiktir (1994; 41). Kayalı’nın “ittihatçı geleneği” (siyaseten otoriter ekonomide devletçi) Türk aydınının özgürlüğü kendisi ile sınırlama edimi ile biçimlenmektedir (1994; 45). Ve hocanın en fazla eleştirdiği cenah özellikle sol kesimdeki aydındır (1994; 78). Kayalı’ya göre, batılılaşmayı Ortodoks bir biçimde anlayan sol kesim Marksizm’i anlayamadı. Buna göre, batıda Marksizm teorinin somutlaştırılması ile geliştirildi ve altyapı-üstyapı arasındaki nispi otonomi hep kabul edildi. Ancak Türk solu bunları kavrayamadı (1994a; 39).

Kayalı'ya göre, Türk toplumu batılı kalıplara sığamayacak denli sosyo-ekonomik yapısı karmaşık ve tarihsel birikimi zengindir (1994; 93). Böylesi bir "karmaşık" yapı algısı verinin zenginliğini teorinin tek düzeliğine indirgemek istemeyen Almanların anlamacı -tarihselci bilim anlayışına paraleldir. Ontonun zenginliğini kurama hasretmeye bir direniştir. Bu direniş siyasal bir yaklaşımın bilime yansıması olarak kabul edilebilir. Batılı kuramlar ile batılı emperyalizm arasında bağ kuran "yerli sosyalizm" söyleminin bu bilim anlayışına temel oluşturduğu, söylenebilir. Türk aydınının (bürokrat ve ordu) belirleyiciliği toplumsal yapının kendinden kaynaklıdır hocaya göre ve bu önemli bir ipucudur (1994; 94). Bu yapısal müsaitliğin tarihsel kökleri Baykan Sezer'in çalışmalarında temellenmektedir. Türk aydını toplumsal temeli olmayan bir tür kapıkulu olarak devletin sınırladığı bir algıya sahiptir (1994; 97). Böylesi bir aydın tanımı Gramsci'nin "organik aydın" tanımını çağrıştırmaktadır. Ama bu aydın devletin organik aydınıdır sınıfların değil. Bununla birlikte devlet ile aydın arasındaki ilişki pragmatiktir. Devlet aydın için araç niteliğindedir, aydın ise bir fikrin neferi gibidir (1994a; 19). Güncel sorunlara çözüm üreten bir aydın tipi söz konusudur.

Kayalı'nın Türk aydınına bakışı menfidir. Ki bu aydın resmi aydındır. Hocanın yazılarında düşünsel üretim veren düşün adamları entelektüel olarak nitelendirilir. Bununla birlikte eleştirel yaklaştığı kesimlere karşı da aydın lafzını kullanır ki "aydın " kavramı hoca için olumsuz çağrışımlar içeriyor. Ona göre bu "Türk aydını" geniş çerçeveli düşünemez, güncel siyasete takılı kalır, kalıpcı ve aktarmacıdır, soyut düşünmeyi beceremeyendir (1994; 176-179).

Türk halkı özgürlükçü, bağımsızlıkçı, değerlerine bağlı bir biçimde tanımlanmaktadır. Bu algı sol-statükocu geleneğin gelişmelerin önünde engel gibi gösterdiği Türk halkı tanımına karşı Mümtaz Turhan'da dillenen söylemin uzantısıdır. Türk düşün hayatında kategorilendirmeler çok kolay yapıldığından hocayı yalın kat okumak ile "sağ" yollu bir söylemin temsilciliğine getirebilir.

Kurtuluş Kayalı'nın referans verdiği kendine tercüman kıldığı isimlerden biri olan Şerif Mardin'in toplum hakkındaki yorumu oldukça aydınlatıcıdır. Buna göre, pozitivist bilimin mutlak doğruluk amaçladığı şeklindeki algılamasının bu toplumun "nas" temelli olması itibariyle belirlenmektedir. Bilimin bile toplumsal-kültürel arka bahçeye göre biçimlendiğine yönelik referans hocanın Türk düşüncesinin sosyolojisini yapma çabası ile anlamlıdır. Ancak hocaya göre, düşüncenin evrensel ve

mutlak sayısı bilgi sosyolojisi yapmanın önündeki engeldir (2000; 103). Oysa gerçeklik ve düşünceler zaman-mekân sınırlıdır.

Türk Düşüncesi ve Bu Düşünceyi Üretenler

Türk düşün tarihinden öte Kayalı'nın üzerinde durduğu mesele ya da "hikâye"; Türk toplumunu açıklama biçimlerine eleştirel bir üst bakış sunmaktır ve bunun ardından örnek isimler etrafında Türk düşüncesinin nasıl olması gerektiği hususunda önerilerde bulunmaktır. Türk düşün hayatının en büyük handikapı "içtimai eyleme aşırta bağlı (ülken)" olmasıdır (1994a; 15) Onun bütün derdi ülkenin "düşünsel topografyasının" çıkartılmasıdır. Burada kullandığı "topografya" kavramı hocadaki yapısalcı analiz anlayışının bir uzantısı olarak görülebilir. Sosyal bilimlerde yapısalcı ve tarihselci analiz biçimleri sürekli tartışma halindedir ancak hocada bu iki analiz biçimi sentezlenmeye çalışılmaktadır; tarihsel değişimlere rağmen değişmeyen bulmak, değişimlerdeki sürekliliği görmek ve aynı olanın nasıl farklı biçimlerde yeniden ortaya çıktığına dikkatleri çekmek.

Kayalı Türk düşün adamlarının siyasal eğilimleri itibariyle değerlendirilmelerine karşıdır. Siyasi eğilimi hoşça giden adamların eserlerinin ön plana çıkarılması ve soyutlama düzeyi yüksek eserlere iltifat edilmemesi neticesinde siyaset ağırlıklı bir düşün tarihine yol açmaktadır (1994a; 11). Diğer taraftan ise zaman ve mekândan soyut bir düşün tarihi ortaya çıkmaktadır. Hocanın "soyutlama" anlayışı daha önce de belirtildiği üzere tümevarım akıl yürütme tarzı ile yapılmalıdır. Bu ülkenin tarihine dayalı somut gerçeklikten türeyen soyutlamalar yapılmalıdır yoksa batılı kuramlara tarihsel veri sıkıştırılıp bize yabancı bizi açıklamaktan aciz "tümdengelimci" soyutlamalar yapılmamalıdır. Kayalı'ya göre, Türk düşün hayatını ekonominin aşırı abartılması ve siyasetin vurgulanması belirlemektedir (1994a; 23). Geçmişe bugünden bakılmakta geçmiş kendi anlam dünyası içinde değerlendirilmemektedir ve üstelik geçmişe bakış sathidir. Anlaşılacağı üzere hocada derin bir tarihselcilik vardır.

Türk düşün tarihi ile ilgilenen sosyologların iki temel özelliği vardır; kurama ilgisizlik ve güncel siyasete uzak olmak. İşte bu güncele uzak olmak Kayalı'ya göre, bu insanları düşün tarihine yöneltmektedir (1994a; 220).

Türk düşün tarihini üreten entelektüelleri Kayalı ikiye ayırmaktadır; biri Türkiye'yi dışa kapayanlar diğer ülkeyi dünyanın en azından orta doğunun bütünü içinde inceleyenler (1994a; 13). Bu entelektüellerden

ilki teorik konulara kapalıdır diğeri ise Türkiye'nin somutundan uzaktır. Kayalı temel epistemolojik ikiciliklerin sentezlenmesini en uygun ele alış biçimi olarak görmektedir ve bu sentezin gerçekleşmemesi halinde somutun yeterli bir biçimde açıklanamayacağını, düşünmektedir. Genellikle sol aydın evrensele açıktır teori bilmektedir ancak sağ aydın buna kapalı ancak ülkenin somut şartlarına bağlıdır. İşte hoca Türk düşün geleneği için Ülken'in arzu ettiği "sentezci" bakış açısının epistemolojik alanda da tecelli etmesini ummaktadır. Türk aydını yaşadığı coğrafyanın gereği olarak "sentezci" ve "uzlaşımçı" olanın daha "gerçekçi" olduğuna kanidir sanki. Ülke gerçeğini bilmek için teori ve veri birlikte ele alınmalıdır hocanın bu uğurda en ideal olarak gördüğü düşün adamının İdris Küçükömer olduğu anlaşılmaktadır (Kayalı, 2002; 119-133). Küçükömer'in bunu başarabilmesinin sosyal koşulları da vardır o, halkın içinden yetişme bu ülkeye yabancılaştıran okullarda okumamış olandır. Küçükömer, hocanın istediği tarzda tümevarımla soyutlama yapabilen nadir düşün adamıdır. Gene Sait Halim Paşa da hocanın kafasındaki ideal ayın tipine uygundur. Çünkü yurtdışı eğitimi alması onun memleketteki güncel siyasetten uzak durmasına vesile olmuştur. Böylece olayları mesafeli bir şekilde değerlendirebilmiştir. Görüldüğü üzere hoca bir düşünürü değerlendirirken emik bakışa önem verdiği gibi sosyal olayların etik bir bakış açısı ile dışarıdan değerlendirilmesi gereğinin de altını çizmektedir.

Kayalı, Türk düşün insanlarının batılı kuramları kendi kültür kodları ile tercüme ettiğini ya da seçici davrandığını da ifade etmektedir (2000; 133). Ataç'ın tercüme yorumunu da hoca bu yüzden anmaktadır. Ataç'a göre, tercüme bir kelimenin mekanik aktarılması değil, aynı kavramın bir başka kültürde yeniden düşünülmesidir (akt, Kayalı, 2002; 69). Ki tercüme neticede bir yorumlama edimidir bu itibarla iki kültürün karşılaşmasıdır. Kendi kaderi kendi ellerinden alınmış bir toplumun düşün adamları yapabilecekleri en iyiyi yapmaya çalışmaktadırlar. Batının özneleştiği bir zamanda en azından bilinçli ya da bilinçdışı bir şekilde nesneleşmemeye gayret etmektedirler. Özellikle kültür ve tarihsel geçmiş bunda belirleyicidir.

Kayalı'nın önemli bulduğu diğer düşün insanları ise Ahmet Hamdi Tanpınar, Adnan Adıvar, Hilmi Ziya Ülken, Behice Boran, Niyazi Berkes, Mümtaz Turhan, Cemil Meriç, Kemal Tahir, Şerif Mardin ve Baykan Sezer'dir. Bu isimlerden sıkça alıntı yaparak kendi düşüncesine tercüman kılmaktadır. Behice Boran müstesna bu isimlerin kültüre ve tarihe yani üst yapıyı öne çıkaran yorumlarda bulunmaları hocanın bu

isimlere önem vermesine vesile olmuştur. Örneğin Cemil Meriç bu ülkenin düşün eğilimlerini “gerçekçi” bir biçimde ortaya koyarken Berkes “kültürün özerkliğine” vurgu yapmaktadır (1994a; 13-14).

Neticede Türk düşün hayatı birbirinden kopuk adacıklardan oluşmaktadır ve bu adacıklar birbirine kapalıdır (1994a; 229). Kayalı, kendinden menkul sosyal bilimcilerin ne geçmişlerini ne birbirlerini ne ülkeyi ne de batıyı bilmelerinden ötürü oldukça “öfkeli”dir. Türk düşün tarihi çalışmaları ise, genellikle sorunsuz, sorunsuz ve belge yığındır. Ele alınan isimler çağdaşları ile ilişkileri çerçevesinde değerlendirilmemektedir (1994a; 255-257). Kayalı bu eksiklikleri gideren çalışmaları ile Türk düşün tarihine katkıda bulunmaktadır. Kayalı ayrıca Türk düşün tarihine katkı yapacak insanların kendi hayatlarında dram yaşayanlar olduğunu, belirtir (2000; 116). Arife tarif ne gerek. Ve bu insanlar gündelik hayattan kaçarken tarihe bir liman gibi sığınmaktadırlar (2000; 156).

Türkiye’de Sosyolojinin/ Sosyal Bilimlerin Genel ve Kronolojik Özellikleri

Sanırım özellikle batılı ülkelerde düşün tarihi denilince felsefe tarihi bizde ise sosyoloji tarihi akla gelmektedir. Bunun nedeni Ülken’in deyimi ile sosyal eyleme aşırı bağlı bir düşünsel geleneğimizin olmasıdır bu yüzden üretilenler sosyal olan ile sınırlıdır ve sosyal olana siyasi çözümlerin üretilmesi de düşün tarihini Kayalı’nın ifade ettiği gibi siyasi düşünceler tarihine çevirmektedir. Bunlara ek olarak belki, batılı insanın da kendi sosyal sorunlarına çareler üretmek için düşünce geliştirmesine rağmen üretilenlerin evrensel düzeyde çıkarımlarla yapılması onlarda “felsefeye” bizde ise etnosantrik bir çerçeve ile sadece kendimizle sınırlı görüşler geliştirmemiz “sosyolojiye “ neden olmaktadır. Bu itibarla Kayalı’da Türk düşün tarihi ibaresi ile Türk sosyoloji tarihi çakışmaktadır. Nitekim ona göre, entelektüel tarih içinde Türk sosyolojisinin gelişimi anlaşılabilir (1994a; 55).

Kayalı’ya göre, Türkiye’de sosyoloji yapmak iki anlama gelmektedir; Türkiye’de sosyoloji yapmak, (dünyada) sosyoloji yapmaktan farklı değildir ya da Türkiye’de sosyoloji yapmak çevrede sosyoloji yapmaktır ((2005; 21). Dünyadaki işbölümü gereği, Türk sosyologlarına düşen görev ikincil mahiyette metinler yazmaktır ancak bu metinlerde yabancı dilde yazılmalıdır. Kayalı Türk sosyologlarının gittikçe dünya sosyolojisine dair evrensel üretim çabasından vazgeçildiğine dikkat çekmektedir. Türkiye’de sosyolojiyi belirleyen benzerliğin sosyolojinin

farklılığın tarihin konusu olduğunu söyleyen Behice Boran'dır (2005; 23). Özgünlüğün peşinde olan kayalı için bu anlayış oldukça sıkıntılıdır. Bu durumda Türk sosyolojisi inşa edilemez duruma getirilmiştir.

Kayalı'nın Türk sosyolojisi ile ilgili genel nitelermeleri şöyledir;

1- Sadece sosyoloji ile ilgilenen sosyologların sayısı azdır, özellikle ilk dönemlerde (40'lar) sosyologların ilgi alanları genişken zamanla daralmıştır.

2- Toplumun gündelik sorunları ile ilgilenmek iki sorunu beraberinde getirmiştir: Teorik metinlerin azlığı ve sosyologların fildişi kulelerde yaşamamalarıdır (1994a; 57). Hoca bilimsel üretim için toplumun gündelik siyasi hayatına mesafeli olunması gereğini sıkça dile getirir. Aslında bu (bilimsel üretim süreci) bir denge meselesidir: Türk sosyologu/entelektüeli Türk somutuna (tarih ve kültürüne) yabancı olmayacak ancak gündelik siyasetin tuzağına da düşmeyecektir. Tıpkı toplumsal sorunlara din ile çözüm üreten peygamberlerin inzivaya çekilmelerine benzer şekilde bir tutum içinde olunmalıdır.

3- 30'larda çeviriler ağırlıktadır, 40'larda ülke sorunlarına ilişkin teorik kaygısı olan çalışmalar yapılmıştır (Berkes ve Boran'ın çalışmaları) , 50'lerde İstanbul sosyolojinin hocaları veluttur, 60'larda köy monografileri artmıştır, 60'lardan sonra verinin ön planda tutulduğu teorinin ihmal edildiği belgesel tarihçilik ve uygulamalı sosyolojik çalışmalar ağırlık kazanmıştır (1994a; 58).

4- Türk sosyolojisinin temel sıkıntısı teorik yapıtların yokluğudur (1994a; 59). Hocanın burada kast ettiği elbette tercüme teori kitaplar değildir. Türk sosyolojisinin kendini tartıştığı bu toplumu anlamak için geliştirilen teorilerin olduğu eserlerdir.

5- Türkiye'de sosyal bilimlerin bir diğer handikabı gündelik siyasetle meşbu olmasıdır.

6- Türkiye'de sosyal bilimci ve sosyologların güncele takılı kalmaları geçmişi önemsememelerine ve ampirik çalışmalar yapmalarına neden olmaktadır.

7- Türkiye'de sosyologları ikiye ayırmak mümkündür: Modernist ve Muhafazakâr. İnciler geçmişe önem verenlerdir (1994a; 63). Modernistler Kıray'dan muhafazakârlar Turhan'dan etkilenirler. Kayalı, sol-modernist aydın kadar muhafazakâr aydına da mesafeli ve eleştireldir. Ona göre, sağ-muhafazakâr aydın batıyı başka bir batıdan yola çıkarak eleştirmektedir (2000; 100).

8- Son dönem sosyologlar (80 ve 90 sonrası) teoriyi önemsemiyorlar ve yakın döneme ilgi gösteriyorlar. 80 sonrası

Cumhuriyet öncesine ilgi artmaktadır ve toplumsal yapının özgünlüğü vurgulanır bu itibarla bu döneme Berkes Boran'dan daha fazla etkilidir. Özellikle Mardin, Sezer ve Ergun'da teorik kaygılar vardır. Bun üç sosyolog tıpkı Erol Güngör gibi dini siyasallaştırmadan ele almaktadır (1994a; 67). Bu üç sosyolog da olayları doğu-batı ekseninde ele almaktadırlar.

9- Birey sorunu yeterince irdelenmemiştir. Tanpınar'ın dediği gibi birey irdelenmediği için Türk romanından bahsetmek imkânsızdır.

10- 70'lerde artık Cumhuriyetin ideali olan bireyi kalıba dökme işinin gerçekleşmediği kabul edilmiştir.

11- Türkiye'de sosyoloji ve tarih, sosyoloji ve kültür barışmamıştır. Bunun müstesna örneği Mustafa Akdağ'dır. Onun çalışmalarında sosyoloji ve tarih iç içe geçmiştir (2000; 80).

12- Düşünce tarih ve kültür sorunları değil ekonomik ve siyasal sorunlar tartışılmıştır (1994a; 84). Hocanın işaret ettiği gibi Türkiye'de sivil toplumun bilimi olması gereken sosyoloji iktisadi ve siyasi yaklaşım ve konuların içine batmıştır sosyal olaylara eğilinmemiştir. Esas sıkıntımız da budur.

13- Türk sosyolojisinde yönetime karşı genel bir ilgisizlik vardır Emre Kongar buna bir örnektir (1994a; 222).

14- Teori kaygısı olmayan Türk sosyolojisi çalışmalarına örnek ise Mübaccel Kiray'ın çalışmalarıdır (1994a; 222). Kayalı batılı kuramların ve yöntemlerin kalıp şeklinde kullanılmasına karşı olmakla beraber teori ve yöntem bilgisi ve tartışmalarının öneminin ve eksikliğinin de farkındadır.

15- Türkiye'de sosyoloji çalışmalarının genel özelliği; bir yanda (modernist) hayatın gerçeğini ortaya çıkaracak bol miktarda ampirik çalışma, "hafif Marksizm kokan" ama yapısal-fonksiyonalizm ile bezeli "sığ bir teorik çerçeve", Atatürk'ün "sosyolojik dehasını" aktaran sözler ve Ziya Gökalp ilgisidir. Diğer yanda ise (muhafazakar) , Türkiye'nin kendine benzediğini gösteren ampirik bulgu, anti-Marksist "sığ bir teorik çerçeve" söz konusudur (1994a; 187). Görüldüğü üzere, hoca Türk sosyolojisinin iki ana yakası içinde eleştirel bir bakışa sahiptir.

16- Türk sosyolojisinin en önemli niteliği gelenek yokluğudur. Bunun belli başlı sebepleri arasında; tercümenin telif eserin yerine geçmesi ki nitekim telif eserler bile tercüme kokmaktadır (Ülken'den alıntılanarak), geçmiş birikimin önemsenmemesi, çok kolay ve sürü halinde düşünce değiştirmek ve aşırı uzmanlaşma sayılabilir (2005; 56-

59). Türk sosyolojinin sıkıntısı; güncele aşırı bağımlı olmak ve batılı kavramlarla düşünme alışkanlığıdır (2005; 68).

Kayalı, Türk düşün tarihini ya da Türk sosyoloji tarihini ya da Türk sosyal bilimlerini 1940'lar, 1960'lar ve son dönem dediği özellikle 1990 sonrası dönemleyerek ele almaktadır ve kıyaslamaktadır.

1940'larda sosyal bilimciler genellikle tarihle ilgili değildir. Ancak 1960'larda ülkenin acil sorunlarını çözmek isteyenler tarih ile ilgilenmeye başladılar. Ülken'in deyimi ile, 1940'lı yılların sosyal bilimcisi batıyı boş bir kalıp gibi algılamamaktadır. En geniş manada insana gitmenin kendimize gitmek olduğu benimsenmiştir (1994a; 111). Burada Ülken'den alıntılanarak hocanın vurguladığı husus evrenselden yerele gidilebileceğine dair erken cumhuriyet dönemi zihniyetinin ifşa edilmesidir.

İstanbul ve Ankara'yı bu dönemde ayrı değerlendiren Kayalı'ya göre tarih ilgisi İstanbul sosyolojide vardır. Bunun nedeni Ülken'in Alman hocaların etkisinde kalmasıdır. Bu hocalarda üç akımın etkisindedir: Alman idealizmi, Marksizm ve tarihselcilik (2002; 49). Ülken'i oldukça beğenen Kayalı içinde dolaylı bir etkiden bahsetmek sanırım yanlış olmayacaktır. Ankara ise bu dönemde yenilikçi ve modernisttir. Darülfünun ise muhafazakâr ve tarihe bağlıdır.

Kayalı Ülken'de sanki kendini tanımlamaktadır; muhalefet olan, entelektüel ve siyasi iktidardan uzak olan, bu yüzden de eleştirel olabilen, düşünürleri kendi dili ile değil onların dilleri ile aktarandır (ki Kayalı'nın bir tür içe bakış tekniği de budur) (2002; 58). Hasan Ali Yücel de benzeri bir konuma sahip ve hocanın bu coğrafyanın ürünü olarak idealize ettiği aydın tipidir. Nitekim o, hem Mevlana'yı hem de Goethe'yi bilendir (2002; 62). İdeal Türk aydını Anadolu gibi olandır hem doğu hem batı belki de orijinal olamamızın, kendimiz olamamızın nedeni budur. Zenginlik gibi gösterdiğimiz belki de handikabımızdır.

Kayalı kendi yazın hayatında sürekli muhalif olup iktidardan uzak kalmanın bedelini yazılarının "üstünün çizilmesi" ile ödemiş görünmektedir (2003; 15). Özellikle üniversitede yükselme sorunlarını yaşamış olan hoca, Hüseyin Batuhan örneğinden yola çıkarak onun söyledikleri ile hem bu toplumu hem de bu toplumun bir parçası olan üniversitelerin krizini dillendirmektedir. Hüseyin Batuhan'a göre, üniversitede insanlar başkalarına tahakküm etmek için yükselmek istiyor. Tıpkı üniversite dışındaki toplum gibi. Bu itibarla iş hayatında bir çeşit "derebeylik kapitalizmi" sürmektedir (akt. Kayalı, 2003; 79).

Weberyan bir terminoloji ile buna “patrimonyalizm” demek de mümkündür.

Bu dönemde DTCF'nin 1947 yılında üniversiteden atılan dört hocasının Türk sosyoloji tarihinde önemli bir yeri vardır. Bu itibarla hoca bu isimlere çalışmalarında yer verir. Kayalı'ya göre, Berkes ve Boratav kendi alanlarında Türkiye'nin birikimini ortaya çıkarırken Boran ve Başoğlu somut sorunların teorik ve somut tahlillerini yapmışlardır (1994a; 115). Bu dört hocanın katkıları maalesef siyasi tartışmalar ile manipüle edilmiştir. Kayalı'ya göre, bu dört hocanın Türk düşün ve siyasi hayatına 1940'larda milliyet ve din gibi unsurların yeniden girmesine uyum sağlayamadıkları için sorunlar yaşamışlardır. Bu hocaların bilim anlayışları ise pozitivisttir (1994a; 163).

40'ların Türk sosyolojisine mirası ise şöyledir; bilimin evrenselliği, ırkçılıkla mücadele, ülkenin somut sorunlarına duyarlılık, sorunlara bütünsel bakma ve toplum sorunlarına nesnel bakabilmedir (1994a; 165-166).

1960'larda iki eser belirleyici olmuştur; Doğan Avcıoğlu'nun Türkiye'nin Düzeni ve Erol Güngör'ün Türk Kültürü ve Milliyetçilik. Her iki düşünürün aydın üzerinde etkili olmasının nedeni onların eserlerinin direkt olarak okunması değil siyasi gazetelerde yazı yazmalarındır (1994a; 21). Kayalı böylece aydının çok da kitap okumadığına işaret etmektedir. Zaten onun en büyük eleştirisi özellikle akademidekilerin bastıkları topraktan bihaber olmalarıdır bu toprak gerek somut ve tarihsel gerekse soyut ve düşünseldir.

Bu düşünürlerin ise dayandıkları Türk düşünürleri vardır; Erol Güngör Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan'dan Avcıoğlu ise Berkes'ten etkilenmiştir. Kayalı'nın en çok sevdiği şeyin düşünsel iz sürmek olduğu görülmektedir. Herkesin babasını reddettiği hatta farkında olmadığı düşün hayatımızda kayalı bir “dedektif” gibi çalışmaktadır. Mümtaz Turhan ve Berkes'in temel eserlerinin ana noktası ise Cumhuriyet öncesine önem vermeleridir. Kayalı'nın ise bu iki öne çıkarması onun en çok nefret ettiği modernist bir anlayış ile cumhuriyetin bir kopuş ve 60'ların bir Rönesans olarak kabul edilerek bu zaman dilimlerinden önceye iltifat edilmemesidir. Bu haseble Berkes ve Turhan yazar için oldukça önemlidir. Bununla beraber her iki düşünür de batı uygarlığının bilimsel temellerine gönderme yapmakta, batı uygarlığının yeterince anlaşılmadığını söylemekte, aydının bizde devlete pragmatik yaklaştığını belirtmekte ve kültüre öncelik vermektedir (1994a; 23).

Kayalı ile öne çıkardığı düşünürler arasında dialektik bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Kayalı hem bu düşünürlerden beslenmekte hem de kafasındakileri onlarda okuyunca onların dilini kendi düşüncesi için bir medyum kılmaktadır.

Kayalı'ya göre, 1960'ların bilim adamları olağanüstü "sığ"dır (1994a; 133). Hocanın 60'lara ilişkin olumsuz tavrının nedeni, bu yılların sol-iktisat eksenli sosyal bilim yaklaşımının toplumsal farklılık ve özgünlükten tamamen vazgeçmesidir. Bu itibarla bu dönemde toplum gerçekliği matematiksel kesinlikle belirleme (2005; 70) yani pozitif bilim anlayışı hâkim olmuştur. Oysa hocaya göre, kültür alanında matematiksel kesinlik mümkün değildir (2005; 75). Almanların anlamacı bilim anlayışının temelde gerçeğin ontolojik ayrımına binaen bilimsel farklılıktan söz edilmesi ile Kayalı'nın bilim anlayışı arasındaki paralellik vardır. Doğa alanında kesinlik olur ancak kültür alanında değil.

1960'lar Türk sosyolojisinde köycülük çalışmaları yükselmesine rağmen 1970'lerde artık toplum kentli olarak tanımlandıkça kent çalışmaları artmıştır (2000; 118). Kendimizi dönem dönem hangi yaklaşımın ışığında görüyorsak bu tanımlamalar ekseninde çalışmalar üremektedir. Ancak hocanın da dertlendiği gibi hep "moda" olan yaklaşımlarla kendimize bakıyoruz ya da Peyami Safa'nın dediği gibi "batının boy aynasından kendimizi görüyoruz". Batılı toplum geçmişi ve geleceği ile örnek alınınca sosyal bilimcilerin de batılı kuramlar eşliğinde kendimize bakması kendi içinde tutarlı bir durumdur.

Hoca için her dönemin zihniyet haritasını çıkarmak elzemdir. Buna göre 60'ların zihniyet haritasının kilit kavramları; sosyal demokrasi, sosyalizm, Kemalizm, CHP ve Maurice Duverger'in yaklaşımlarıdır (2000; 175). Aynı zamanda bu dönemde Kemalizm sosyalistleştirilmiş ve Türk sosyalizmi diye bir anlayış da peyda olmuştur. Bu dönemde Duverger'den yapılan çeviriler etkilidir. Duverger'in hoş gitmesinin nedeni de kendi kültürel kodlarımız ve eğilimlerimiz ile ilgilidir. Onun Politikaya Giriş adlı eserinde; Sovyetlerin ekonomik sorunlarını halletmiş olmasına rağmen siyasal liberalleşmemeyi gerçekleştiremediğini söylemesi sosyal demokratların hoşuna gitmiştir. Gene Anasaya Giriş adlı eserinde batı-dışında demokrasi sorununda özgürleşmeden değil "özgürleştirmeden" bahsetmesi de dikkat çekmiştir. Kayalı'ya göre, Duverger batı-dışına en karamsar yaklaşımdır (2000;189). Az gelişmiş ülkelerde askeri darbelerle olumlu bakandır. İttihatçı bir otoriter geleneğe sahip sol aydınının neden Duverger'e bu

dönem olumlu olduğu açıktır. Kendini bu toplumun “çobanı” sayan bir zihniyet, kendi elinde tüm siyasal gücün toplanmasını ve halka rüştüzsüz bakılmasını elbette olumlu bulacaktır. Duverger’in yaklaşımı Türk entelektüelinin bilinç altında yaşamaktadır (2000; 195).

Türkiye’de sosyal bilim anlayışını doğru değerlendirmek için 40’ları ve 60’ları doğru değerlendirmek gerekir. Buna göre, iki dönemin ortak yönleri:

- a- Doğu kültür birikimin önemsenmesi,
- b- Cumhuriyet değişikliklerinin laiklik temelinde savunulması,
- c- Ampirik çalışmalarının öneminin abartılmasıdır.

Farklılıkları ise şunlardır;

- a- İlk dönem Türk aydını dışı açıktır ikinci dönem ise dışı kapalıdır.
- b- İlk dönem siyasete uzaktır sosyal bilimciler ikinci dönemde ise bilime siyaset yol göstermektedir.
- c- İlk dönem disiplinler arası çalışmak esas iken ikinci dönem uzmanlaşma başlamıştır.
- d- İlk dönem kuramlar tartışılırken ikinci dönem batılı kuramlar tartışılmadan kabul edilmeye başlanmıştır.
- e- İlk dönem dünya çapında eserler verme çabası varken sonra bu çabadan vaz geçilmiştir.
- f- İlk dönem düşün adamları tarihle ikinci dönem bilim adamları siyasetle ilgilidirler (1994a; 105-108).

Son dönem (1980 sonrası) Kayalı’nın, Türkiye’de sosyal bilim çalışmalarına ilişkin görüşleri gittikçe menfileşmektedir. Buna göre, son dönem sosyoloji çalışmalarında veriler zorla soyut/batılı kuramların içine yerleştirilmeye çalışılmaktadır (1994a; 143). Türk sosyolojisi ve sosyologları “geleneksizleşmektedir”. Artık sosyologlar kendi bilim alanlarındaki geçmiş çalışmalara iyice yabancılaşmaktadır. Birikim ve gelenek oluşmasının önündeki en büyük engellerden biri; zaptiye görevi yapan akademisyenler ve üniversitedeki düşünce korkusudur (1994a; 192).

Kayalı’ya göre, Türk sosyolojisinin ve aydınının iki temel özelliği sabittir; batılı düşüncenin belirleyiciliği ve sürü halinde düşünmek. Türk sosyolojisinde kültüre ve farklılığa önem verilmesinin nedeni bu dönemde postmodern düşüncenin etkileyiciliğinden kaynaklıdır (2000; 137 ve 2002; 153-159). Paradoksal bir biçimde “farklılaşma”, böylesi bir komut verildiği için “toptan” gerçekleştirilmektedir. Toptan herkes artık farklıdır. “Sürü halinde bireyselleşilmektedir “ (2003; Önsözden)

80 sonrası dönemde öne çıkarılan sosyal bilimciler kültüre önem verenlerdir: Şerif Mardin, Cemil Meriç, İdris Küçükömer ve Sabri Ülgener gibi (2000,156). Kayalı'nın vurguladığı husus, batıda belirli yaklaşım ışığında kendimizi değerlendirdiğimiz gibi düşünürlerimizi de aynı şekilde öne çıkarıp / yok sayabilmekteyiz. Bu itibarla iktisat ve siyasetin baş at olduğu sıralarda önemsenmeyenler kültürün baş at olduğu zamanlarda birden önemsenmektedirler. Bunda da karar verici maalesef biz değil batıdır.

Kayalı'nın 80 lerde önem verdiği üç isim vardır; Şerif Mardin, Baykan Sezer ve Doğan Ergun. Doğan Ergun teorisini rafine hale getirmekte, Sezer toplumsal yapı tartışmalarının tarihsel arka planını tamamlamakta (Kayalı, 2004; 81) ve Mardin ise kültür boyutu ile bütünsel değerlendirmeler yapmaktadır (2000; 165). Hoca'ya göre, Türkiye hakkında bilgilenme ve merak 1960 lardan sonra azalmıştır hatta 2000'lerde sadece tercüme metinler okunur olmuştur hatta Türkiye hakkında da yabancıların metinleri başat olmuştur (2002; 155). Kendimizi hep yabancılardan okumak kendimizi anlamak için bir engeldir. Kayalı için Berkes gibi dışarıdan Türkiye'ye bakan bir Türk bizi daha iyi anlar. İçeriden ve dışarıdan bakışın ideal sentezi Berkes'te somutlanır: İçerden biridir ama ülkesine bir müddet dışarıdan bakınca güncelden uzak daha doğru/"gerçekçi genellemeler" yapabilmıştır (2002; 142).

80 ve 90'ların aydın karşılaştırması da bize kendimizi yeniden okumak için bir fırsat tanımaktadır. Kayalı'ya göre, 60'ların aydını; Osmanlı feodal diyen, Türk toplumu batıya benzer diye, Cumhuriyeti kutsayan, Osmanlıyı incelemeyi gereksiz bulan bir aydın tipi vardır. 90'larda ise; bu yaklaşımlar toptan reddedilir. Mikro çalışma alanları öne çıkar. Hatta 2000'lerde bütünlüklü bakış açısı ve çalışmalardan artık tamamen uzaklaşmıştır (2002; 155-156).

90'ların sosyolojisinin temel özellikleri şöyledir: Sosyolojik yargı belirten eserler verilmiyor. Durum tespiti yapılıyor sadece. Çünkü üniversiteler apolitikleştirildi. Türkiye'de genel anlamda sosyolojik çalışmalar iktisadi ve siyasi ve kültürel etkilerle biçimlenmektedir. Eğitimlerini yurtdışında yapanların kavramsal değerlendirmeleri farklıdır. Ancak bu türlü akademisyenlerin teorik açıklamaları somutla karşılaştırıldığında "garip" kaçabiliyor. Teori ile ilgilenenler teoriyi derinlemesine bilmeden veriyi teorinin içinde değerlendirmenin telaşı içindeler. Muhafazakârlar ise sadece tarihsel veriyi sıralayabiliyor. Aslında bu tarz çalışma teori ile beslense Türk sosyolojisini

belirleyebilecektir (2003; 113).

Hocanın gittikçe Türk sosyolojisinden umudunu keser gibidir. Türkiye’de sosyal bilimciler artık bu ülkeden soyut bilim yapmaktadırlar (Kayalı, 2006; 29). Türkçe metinlere atıf yapmak nerdeyse ayıp sayılmaktadır. Sosyal bilimler tamamen batının güdümüne girmiştir (2005; 87). Ancak Doğu-Batı çatışması temelinde geliştirilen Türk sosyolojisi anlayışından umutludur (Kayalı, 2005a; 575-579)

Hoca’ya göre iki özellik ise hiç değişmiyor; kitle halinde düşünme ve geçmiş birikimi önemsememe (2009; 181). Türkiye’de sosyoloji hem dünyadaki teorik gelişmelere hem de Türk düşünsel birikimine kapalıdır (2003; 114). Son dönem sosyal bilimciler Türkiye’ye Amerika’dan bakıyor derken hoca, Türk sosyolojisi üzerindeki küreselleşme ile gelen Anglo-Sakson etkiye dikkat çekmektedir (2010, 30).

Kayalı’nın önerisi özellikle batılı kuramların Türkiye’de nasıl algılandığının araştırılması yönündedir (2003; 159). Bu tür bir çalışma önerisi Türk aydınının kendi kültürü ile algılama biçimini nasıl belirlediğini gösterebilecektir. Nitekim hoca çalışmalarında bunu hep vurgulamıştır. Üniversitelerde dersin hocalarının kitapları değil de yabancı ve yerli isimlerin ilk elden eserlerinin okutulması da üniversiteleri belirli bir kısırlıktan kurtarabilecektir (2003; 165).

Sonuç

Türkiye’de sosyal bilimlerin üretimlerini ve düşün hayatını özellikle cumhuriyet sonrası derin ve geniş bir bilgi birikimi ve eleştirel bir bakış ile okuyan Kurtuluş Kayalı’nın yazılarının ele alındığı bu kısa çalışmada, hocayı yeni okumaya ve dinlemeye başlayan insanlara belli ölçüde rehber olunmaya çalışılmıştır. Kendi içinde bulunduğumuz ama dillendirmekte zorlandığımız pek çok sıkıntıyı dile getiren hoca, sosyal bilimler alanının “kral çıplak” diyebilenidir. Edward Said’in idealize ettiği aydın tipine hoca çok uygundur. Hiç bir yere biat etmediği için her tarafa mesafeli bir şekilde eleştirel olabilmektedir. Bunun Türkçe ifadesi “arafta” olmaktır. Hoca belki de bu yüzden araftakilere karşı olağanüstü olumludur (2000a, 45-61) Soğuk savaş yıllarının Türk düşüncesine bakiyesi olan zahiri kutuplaşmayı aşabilenlere karşı ve onlara çektirilen siyasi, iktisadi, akademik acılara karşı son derece duyarlıdır: Çeken Bilir!!!

Kaynakça

- Ertürk, R., (1998), "Kurtuluş Kayalı'nın Dört Kitabı Üzerine", iç. Sosyoloji Yıllığı 2, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi. (ss. 53-59)
- Kayalı, K., (1994), Ordu ve Siyaset (27 Mayıs-12 Mart), İstanbul, İletişim yay.
- Kayalı, K., (1994a), Türk Düşünce Dünyası I, Ankara, Ayyıldız yay.
- Kayalı, K., (2000), Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı (Görüntüdeki Dinamizmin Gölgelediği Tıkanıklık), İstanbul, İletişim yay.
- Kayalı, K., (2000a), "Kemal Tahir Gibi Yerli Bir Entelektüeli Doğru Anlamanın Yolu Düşünsel Konununun Farklılığını kavramaktan Geçer", Doğu Batı, yıl. 3, sayı. 11, (ss. 45-61)
- Kayalı, K., (2001), "XIX. Yüzyıl Batı Egemenliğini Pekiştirme ve Meşrulaştırma Süreci Olarak Okuma Eğiliminin Kendiliğinden şekillenmesi", iç. Sosyoloji Yıllığı 8, İstanbul, Kardeşler Matbaası. (ss. 133-143)
- Kayalı, K., (2002), Türk Kültür Dünyasından Portreler, İstanbul, İletişim yay.
- Kayalı, K., (2002a), "Baykan Sezer'in Metinlerini Doğru Okumaya Yönelmek Türkiye'de Sosyal Bilimlerin Gelişimini Daha Gerçekçi Bir Biçimde Kavramayı Sağlar", iç. Sosyoloji Yıllığı 9, İstanbul, Öncü Basım yay. (ss. 9-23)
- Kayalı, K., (2003), Üstü Çizilen Yazılar, Ankara, Ürün yay.
- Kayalı, K., (2003a), "Kemal Tahir'i Anma Denemesi", Sosyoloji Yıllığı 10, İstanbul, Kızılelma yay. (9- 12).
- Kayalı, K., (2004), "Bir Entelektüel Olarak Baykan Sezer", İç. Sosyoloji Yıllığı 11, İstanbul, Kızılelma yay. (ss.79-86).
- Kayalı, K., (2005), Düşüncenin Coğrafyası I (Toplumdan Soyutlanmış Düşünce ve Direnç Potansiyelleri, Ankara, Deniz Kitabevi.
- Kayalı, K., (2005a), "Aslında Hepimiz İstanbul Sosyoloji Öğrencileriyiz", Sosyoloji Yıllığı 12, İstanbul, Kızılelma yay., (ss. 575- 579).
- Kayalı, K., (2006), "Futbol Adamı Bilim Adamından Daha Çok Bu Coğrafyanın Adamı", iç. Sosyoloji Yıllığı 15, İstanbul, Kızılelma yay. (ss. 29-30).
- Kayalı, K., (2009), "Sosyoloji Yapmak, Türkiye'de Sosyoloji Yapmak ya da Türk Sosyolojisinin yapı taşlarını oluşturmak", iç. Sosyoloji Yıllığı 18 cilt.II, İstanbul, Kitabevi yay. (ss. 183-200).
- Kayalı, K., (2010), "Türkiye'nin Son Seksen Yıllık Tarihini Biyografi ve Otopiyografi İle Okumaya Çalışmak", iç. Sosyoloji Yıllığı 20 cilt. I, İstanbul, Kitabevi yay. (ss. 24-30).